PLISSN 0081-3834

SPRAWOZDANIA ARCHEOLOGICZNE

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII POLSKIEJ AKADEMII NAUK

KRAKÓW 2011

SPRAWOZDANIA ARCHEOLOGICZNE

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

SPRAWOZDANIA ARCHEOLOGICZNE

KRAKÓW 2011

Redakcja techniczna i skład
Technical Editor and Layout
JOANNA KULCZYŃSKA

Okładkę ilustruje fotografia autorstwa Grzegorza Steca

Adres Redakcji
Editor's Address
INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII POLSKIEJ AKADEMII NAUK, ODDZIAŁ W KRAKOWIE
31-016 KRAKÓW, UL. SŁAWKOWSKA 17

Skład komputerowy wykonano
w Instytucie Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Oddział w Krakowie

Druk:
Wydawnictwo-Drukarnia Ekodruk s.c.
ul. Powstańców Wielkopolskich 3
30-553 Kraków

Nakład: 400 egz.

CONTENTS

CHRONICLE

"Sprawozdania Archeologiczne" is regulary listed in the International Current Awareness Service: Anthropology. Selected material is indexed in the International Bibliography of social and Cultural Anthropology.
Indexed in:
IBZ – International Bibliography of Periodical Literature
IBZ – CD-ROM

SPRAWOZDANIA ARCHEOLOGICZNE 63, 2011
PL ISSN 0081-3834

Sylwester Czopek*

ZWISCHEN DER CHRONOLOGIE UND FUNKTION. HORIZONT (?) DER GRÄBER MIT GLASPERLEN AUF DEN GRÄBERFELDERN DER SPÄTEN PHASE DER TARNOBRZEG — LAUSITZER KULTUR

ABSTRACT

Czopek S. 2011. Between Chronology and Function. Horizont (?) of graves with glass beads on cemeteries of the late phase of Tarnobrzeg Lusatian culture. *Sprawozdania Archeologiczne* 63, 115–134.

Author considers chronology and social interpretation of graves with glass beads on cemeteries of the late phase of Tarnobrzeg Lusatian culture in south-eastern Poland. He recognizes them as a ritualized reflection of higher social status heritage among some mothers and daughters. Probably it functioned only during a short piece of time at the end of Hallstatt Period and/or at the beginning of La Tène Period of the Iron Age.

Keywords: glass beads, Tarnobrzeg Lusatian culture, early Iron Age, south-eastern Poland
Received: 30. 03. 2011; Revised: 29. 06. 2011; Accepted: 19. 07. 2011

Bei den chronologischen Feststellungen, wie bei auch den funktionalen Interpretationen wurde noch bis vor kurzem den aus den Inventaren der Tarnobrzeg — Lausitzer Kultur bekannten Glasperlen kein besonderer Wert beigemessen. Man wies zwar auf ihre späte chronologische Position hin (Moskwa 1976, 37), doch die Chronologie wurde anhand der anderen, in den wenigen Komplexen mitvorkommenden Funde bestimmt. In den Vordergrund trat das sehr reich ausgestattete Grab Nr. 58 aus dem Gräberfeld in Trzęsówka, Kr. Kolbuszowa (Moskwa 1971). Kleine Funde wurden nicht in Betracht gezogen und man unternahm auch keine breiteren Interpretationsversuche.

*Institute of Archaeology, Rzeszów University, Hoffmanowej 8, 35-016 Rzeszów; Poland; sycz@archeologia.rzeszow. pl

In der letzten Zeit legte man drei interessante Grabkomplexe mit den größten (zahlreichsten) Glasperlensammlungen frei, die ähnliche oder sogar identische technologisch-stilistische Merkmale nachweisen. Die zwei ersten wurden 2008 infolge der Notgrabungen auf dem Gräberfeld in Grzęska, Kr. Przeworsk (Czopek *et al.* 2009) identifiziert. Das war das Grab Nr. 54 mit gut erhaltenen Perlen (Abb. 1) und das Grab Nr. 29 (Abb. 2), in dem alle Artefakte wegen der Leichenverbrennung zerstört oder beschädigt wurden. Der dritte Komplex bildet ein einzelnes Grab, das 2009 während der im Vorfeld der Autobahn- Bauarbeiten unternommenen Rettungsgrabungen an der Fundstelle Nr. 35 in Dobkowice, Kr. Jarosław freigelegt wurde (nicht veröffentlichtes Material von Dr. J. Bronowicki; Abb. 3–5). Zusammen mit dem erwähnten Inventar aus Trzęsówka (Abb. 6–7), den zwei Gräbern aus Kosin, Kr. Kraśnik (Miśkiewicz, Węgrzynowicz 1974) und den Gräbern aus Jasionka, Kr. Rzeszów (Moskwa 1973) und Grodzisko Dolne, Kr. Leżajsk (Moskwa 1962) bildet dieser Komplex eine interessante Fund- und Quellensammlung (Tab. 1).

Zuerst soll unser Augenmerk den Perlen gelten, die eine ziemlich große (mindestens 151 Exemplare) und stilistisch homogene Sammlung darstellen. Ihre gemeinsamen Merkmale sind:

• Annähernd doppelkonische Form, mit deutlich gerundetem Unterteil bei den meisten Exemplaren, daher auch die Möglichkeit, sie in zwei Gruppen zu ordnen: A — vasenförmige und B — klassische, doppelkonische Perlen;

• Kleine Ausmaße — ihre Durchmesser schwanken von 0,35 bis 1,2 cm, bei dem Durchschnitt 0,73 cm (Abb. 8), sie entsprechen also der Gruppe der mittelgroßen Perlen (Purowski 2009, Abb. 23);

• Sichtbare Asymmetrie und Unebenheit der Oberfläche an den Fadenlöchern, wie auch die gerundeten Fadenlochränder;

• Ungleiche Durchmesser der trichterförmigen Fadenlöcher;

• Durchsichtigkeit des Glases bei unterschiedlicher Farbe — von hellgrün-blauer („flaschengrüne“ Farbe) über hellgrüne, hellgelbe (hellgrün-gelbe) bis zur hellbrauner (brauner) Farbe.

Die hier besprochenen Perlen, entsprechen der Gruppe I.VI nach der Klassifizierung von Tomasz Purowski (2009, 67, 68, Abb. 27). In Westpolen sind sie nicht stark verbreitet, was im deutlichen Kontrast zu den dort oft vorkommenden Perlen steht, die auf die Hallstatttradition zurückzuführen sind. Dieser Forscher (Purowski 2008, 13; 2009, 68) nennt ähnliche Exemplare nur in Kępno, Radziejów und Wicina, wobei er ihre Chronologie im Rahmen der Hallstattzeit setzt (Purowski 2009, 68, 253, 278). Interessant ist seine These über ihre „nordmediterrane Provenienz“.

Die doppelkonischen Perlen entsprechen, nach Natalia Venclowa, den Typen 301-305 und unterschieden sich voneinander durch die Glasfarbe (milchweiße, grünblaue, kobaltblaue, dunkelblaue und transparente). Sie haben eine ziemlich breite Datierung, die sich jedoch auf die frühen Phasen der Latènezeit bezieht (LtB-LtC1). Diese Forscherin nennt als Analogien u.a. die Perlen aus dem nördlichen Schwarzmeerraum, wo sie eine frühere

Tabelle 1. Grabinventare der Tarnobrzeg — Lausitzer Kultur mit doppelkonischen Glasperlen
Tabela 1. Inwentarze grobowe tarnobrzeskiej kultury łużyckiej ze szklanymi, dwustożkowatymi paciorkami

Nr	Komplex zespół	Keramik ceramika	Glasperlen paciorki szklane	Restliche pozostałe	Anthropologische Analyse analiza antropologiczna	Bibliographie literatura
1	Dobkowice, Fst./stan. 35 Grab/grób 1	2 Gefäße (Topfgefäß und Schüssel ?)/ 2 naczynia (garnkowate + misa ?)	29	Nadelohrring, 2 (?) Eisennadel Tonwirtel/ Zausznica gwoździowata, 2 (?) szpile żelazne, przęślik gliniany	*Adultus* + *Adultus* Weiblich/kobieta (+ *Infans*)	Nicht publiziertes Material / Materiał niepublikowany
2	Jasionka, Fst./stan. 1 Grab/grób 8	1 Gefäß (Topfgefäß)/ 1 naczynie (garnkowate)	3	Bronzenadel, 5 Keramikperlen / Szpila brązowa, 5 paciorków ceramicznych	keine/brak określeń	Moskwa 1973
3	Grodzisko Dolne, Fst./stan. 2 Grab/grób 130	1 Gefäß/1 naczynie	6	24 Keramikperlen/ 24 paciorki ceramiczne	keine/brak określeń	Moskwa 1962
4	Grzęska, Fst./stan. 1 Grab/grób 29	1 Gefäß (vasenförmig)/1 naczynie (wazowate)	26	Spiralscheibenanhänger / zawieszka ślimacznicowata, Brillenanhänger / zawieszka binoklowata, Feuersteinabschlag / odłupek krzemienny	*Infans I* + *Infans II*	Czopek *et al.* 2009
	Grzęska, Fst.stan. 1 Grab/grób 54	1 Gefäß (Topfgefäß)/1 naczynie (garnek)	36	2 Nadelohrringe / 2 zausznice gwoździowate, 11 Keramikperlen/11 paciorków ceramicznych, Feuersteinabschlag / odłupek krzemienny	*Infans I* (*ca.*/ok. 7 lat)	
5	Kosin, Fst. II Grab 221	1 Gefäß (vasenförmig) / 1 naczynie (wazowate)	9	Bronzedrahspirale / spiralka z drutu brązowego	keine/ brak określeń	Miśkiewicz, Węgrzynowicz 1974
	Kosin, Fst. II Grab 246	1 Gefäß (vasenförmig) / 1 naczynie (wazowate)	17	2 Bronzedrahtringe / 2 kółka z drutu brązowego	keine/ brak określeń	
6	Trzęsówka, Fst. 1 Grab 58	2 Gefäße (Topfgefäß+ Schüssel)/2 naczynia (garnek + misa)	25	Nadelohrring / zausznica gwoździowata, 9 Spiralringe vom Typ Trzęsówka / 9 skrętów typu Trzęsówka, Bronzeanhänger / zawieszka brązowa	Erwachsenes Individuum/ osobnik dorosły	Moskwa 1971

Achtung: Die Perlenzahl in den Inventaren aus Dobkowice und Grzęska (Grab Nr. 29) drückt die minimale heute zählbare Menge aus. Darüber hinaus kommen noch Fragmente zerstückelter (Dobkowice), verbrannter (Grzęska) Perlen, die nicht rekonstruierbar sind und die man nicht genau zählen kann. Ursprünglich musste es in den beiden Inventaren also mehr Perlen geben.
Uwaga! liczba paciorków w inwentarzach z Dobkowic i Grzęski (grób 29) określa ich minimalną, dającą się obecnie policzyć liczbę. Obok nich występują fragmenty pokruszonych (Dobkowie) i przepalonych (Grzęska) paciorków, których nie sposób zrekonstruować i dokładnie policzyć. Pierwotnie, w obydwu tych inwentarzach, było ich zatem więcej.

Tabelle 2. Charakteristik der doppelkonischen Perlen
Tabela 2. Charakterystyka dwustożkowatych paciorków szklanych

Komplex / zespół	**Doppelkonische Glasperlen / Paciorki szklane dwustożkowate**									
	Farbe / barwa						**Typ – Profilform / typ – kształt profilu**			**Durchmesser in cm średnica**
	HGB (1)	HG (2)	Hg (3)	HB (4)	GB (5)	?	**A** vasenförmige wazowate	**B** doppelkonische dwustożkowate	unbestimmte nieokreślone	
Dobkowice, Fst./stan. 35 Grab/grób 1		9		19		1	18	10	1	0,84
Jasionka, Fst./stan. 1 Grab/grób 8		2	1				1	1	1	0,65
Grodzisko Dolne, Fst./stan. 2, Grab/grób 130			2			4	6	-	-	0,75
Grzęska, Fst./stan. 1 Grab/grób 29		5		18		3	3	3	20	ok. 0,8
Grzęska, Fst./stan. 1 Grab/grób 54				36			26	6	4	0,55
Kosin, Fst./stan. II Grab/grób 221	4	1			4		2	3	4	0,8
Kosin, Fst./stan. II Grab/grób 246	3				14		9	4	4	0,6
Trzęsówka, Fst./stan. 1 Grab/grób 58	9	13		2		1	24	-	1	0,83
Zusammen / razem	16	30	3	75	18	9	89	27	35	0,73
	151						151			

Achtung: Glasfarben: HGB – hellgrün-blau (grau-grün, „flaschengrün”), HG – hellgrün, Hg – hellgelb, HB – hellbraun (honigfarben); – gelb-braun; ? – unbestimmt
Uwaga: barwy szkła: HGB – jasnozielononiebieskie (szarozielone, „butelkowe”), HG – jasnozielone, Hg – jasnożółte, HB – jasnobrązowe („miodowe”); GB – żółtobrunatne; ? – nieokreślone

Datierung aufweisen, d. h. in das 6.–5. Jh. v. Ch (Venclova 1990, 59). Hinsichtlich der Form und des Rohstoffes werden ähnliche Exemplare in dem skythischen Kreis als typisch für das 5.–3. Jh. bezeichnet (Petrenko 1967, 33). Man soll aber vermerken, dass unsere Perlen nicht als eindeutig doppelkonische Exemplare betrachtet werden können. Wegen einer deutlichen Abrundung des Unterteils (unter dem Knick) ähneln sie mehr den vasenförmigen Stücken, was mit dem Typ A übereinstimmt.

Bei dem Versuch einer Präzisierung der Chronologie waren auch die in den Komplexen mitvorkommenden Elemente wichtig (Tab. 1.) In den Vordergrund treten die Nagelohrringe. Sie stammen (4 Exemplare) aus 3 Komplexen — Dobkowice, Grab 1; Grzęska, Grab 54; Trzęsówka, Grab 58. Die Funde aus Dobkowice und Grzęska sind einander sehr ähnlich und besitzen einen blattförmigen, halbkugelförmigen Kopf und dünnen Bogenbügel (Abb. 2:5). Zbigniew Bukowski zählt solche Exemplare zu dem Typ Ib, der an den Anfang des 6. Jhs.v.Ch datiert wird (Bukowski 1977, 208–209). Es ist aber erwähnenswert, dass das Stück aus Dobkowice eine deutlich feinere Konstruktion aufweist, was in Form einer sehr dünnen, fast flachen, blechförmigen Scheibe und einem feinen, drahtförmigen Bügel in Erscheinung tritt. Diese Merkmale und auch ein ziemlich großes Durchmesser der Scheibe nähern diesen Fund an den in die Zeitspanne zwischen dem 6. Und dem 5. Jh. gut datierten Typ 4 nach Władymiry Petrenko an (Petrenko 1978, 27). Im Lichte der neusten Feststellungen kann man diesen Typ der Nagelohrringe an das Ende des 7. Und den Anfang des 6. Jhs. datieren (Gawlik 2005, 210). Einen anderen Ohrringtyp vertritt der Fund aus dem Grab in Trzęsówka (Moskwa 1971, Taf. VII:7). In der Systematik von Zbigniew Bukowski (1977, 121, 206–207) soll man ihn dem Typ IIc zuordnen, der in das 6. Und den Anfang des 5. Jhs datiert wird. In demselben Komplex kamen auch bronzene Spiralringe vom Typ Trzęsówka vor, für die man die Datierung gegen das Ende der Hallstattzeit und den Anfang der Latènezeit annimmt (Moskwa 1971, 89; 1976, 35). Einen breiten chronologischen Horizont (hauptsächlich im Rahmen der Endbronzezeit und Früheisenzeit) besitzen auch die Brillenanhänger und die Spiralscheibenanhänger mit Öse (Moskwa 1976, 39). Eine breitere Datierung weisen auch die eisernen Kugelkopfnadeln aus dem Grab in Dobkowice auf (Abb. 4:4–5), die man sogar auf die Phase HaC beziehen kann (Gedl 193, 57).

Unter anderen Funden, die zusammen mit der hier besprochenen Perlengruppe vorkommen, soll man auch eine andere Perle nennen (Abb. 4:14), die im Grab in Dobkowice zum Vorschein kam. Es ist eine aus dem dunkelblauen, undurchsichtigen Glas gefertigte Perle, deren äußere Fläche mit 3 gelben Buckeln verziert ist. Sie entspricht dem Typ 402 nach Venclova, die diese Perle eher auf die frühe oder mittlere Latčnezeit bezieht, wobei sie Analogien in breiteren chronologischen Rahmen anführt (Venclova 1990, 64). Als parallel kann man die Exemplare aus der Untergruppe I.X.I. nach Purowski erwähnen (2009, 285–286), deren Chronologie unbestimmt ist, die aber auf die ältere Phase der Hallstattzeit zurückzuführen sind.

Nur wenige chronologische Feststellungen wurden auf der Basis der Keramik gemacht — in den analysierten Komplexen kommen die Urnen vor. Die meisten Urnen sind einfache

Töpfe mit glatten oder gerauten Oberflächen (Dobkowice, Grzęska 54, Jasionka, Trzęsówka). Andere Komplexe lieferten vasenförmige Gefäße, die aber auch keine, in Bezug auf die Chronologie, präzisierten Merkmale aufweisen (Grzęska 29, Kosin). In den beiden Fällen kann man von der sog. III. Phase der Tarnobrzeg-Keramik sprechen, die auf die Früheisenzeit bezogen wird (Czopek 2009, 22–23).

Die oben genannten Tatsachen in Betracht ziehend, kann man die Chronologie der besprochenen Perlen mit hoher Sicherheit im Bereich eben dieser Phase, und zwar wahrscheinlich in das 6. Jh.v.Ch setzen, also im Lichte der neusten Forschungsergebnisse in die jüngere Phase HaD (2–3) und eventuell an den Anfang der Phase LtA (Czopek 2010, 244). Gewisse chronologische Anknüpfungen liefern auch die Untersuchungen anderer Nekropolen. Kennzeichnend ist die Tatsache, dass die hier besprochenen Perlen nur auf manchen von ihnen auftauchen. Sie fehlen z. B. auf den Nekropolen in Knapy, Kr. Tarnobrzeg und Kłyżów, Kr. Stalowa Wola, die man als repräsentativ für den älteren Horizont im Rahmen der III. Phase betrachtet. Wenn diese Bemerkung treffend wäre, so wären die konischen Perlen für die jüngsten Tarnobrzeg-Nekropolen kennzeichnend. Die Lokalisierung der Gräber am Rande des Gräberfeldes (vgl. unten) kann zusätzlich auf ihre jüngeren Phasen hinweisen. Es wäre also eine Voraussetzung für die Verschiebung der Chronologie in das 5. Jh.v.Ch. In gewissem Sinne bestätigen das die Thermolumineszenzdaten, die für zwei Gefäße aus dem besprochenen Grab in Dobkowice gewonnen wurden — 458±173 und 417±148 v. Ch. (die Datierung gewann Dr. Jarosław Kusiak aus der Maria Skłodowska-Curie Universität in Lublin — 2011: 2469±179 und 2428±148.

Die Perlen aus Jasionka und Grodzisko Dolne wurden einer archäometrischen Analyse mittels der Röntgenfluoreszenz-Methode unterzogen (Samek *et al.* 2007). Sie ließ feststellen, dass für die hellgrüne und hellgelbe Glasfärbung die Eisen-Ionen verantwortlich sind, und für das Oxidationsmittel der Eisenverbindungen hielt man Antimon (Verschmutzung), worauf indirekt die ziemlich gute Transparenz des Glases hinweist. Interessant ist auch die Anwesenheit von Zirkon. Diese Merkmale weisen auf eine Datierung nicht später als in die Phase LTC1 (C1a? Samek *et al.* 2007, 108–11, 126–127). Die Analysenergebnisse stimmen mit den mittels anderer Methoden durchgeführten Beobachtungen ähnlicher Perle aus Wicina überein (gute Glasqualität; Natrium- Silizium- Kalzium-Glas, gefärbt mit Eisenverbindungen — Purowski 2008 14–14; 2009, 221).

Manche von den analysierten Perlen besitzen deutliche Spuren der im Laufe der Herstellung, zwischen den Glasfäden entstandenen Nahtstellen. Das kommt vor allem als Unebenheit des oberen Fadenlochrandes zum Vorschein. Man bemerkte auch, dass es manchmal auch die Ursache für die Risse an dieser Stelle ist (Abb. 9). Die Art der Erzeugung war in diesem Falle ziemlich einfach, was in Verbindung mit der homogenen Glasmasse (ohne komplizierte Verfahren bei der Verbindung von verschiedenen Arten der Glasmasse), schlichter Form und einer begrenzten Verbreitung derartiger Perlen in Südostpolen (d.h. sie waren auf bestimmte Gräber beschränkt) ihre lokale Herstellung vermuten lässt.

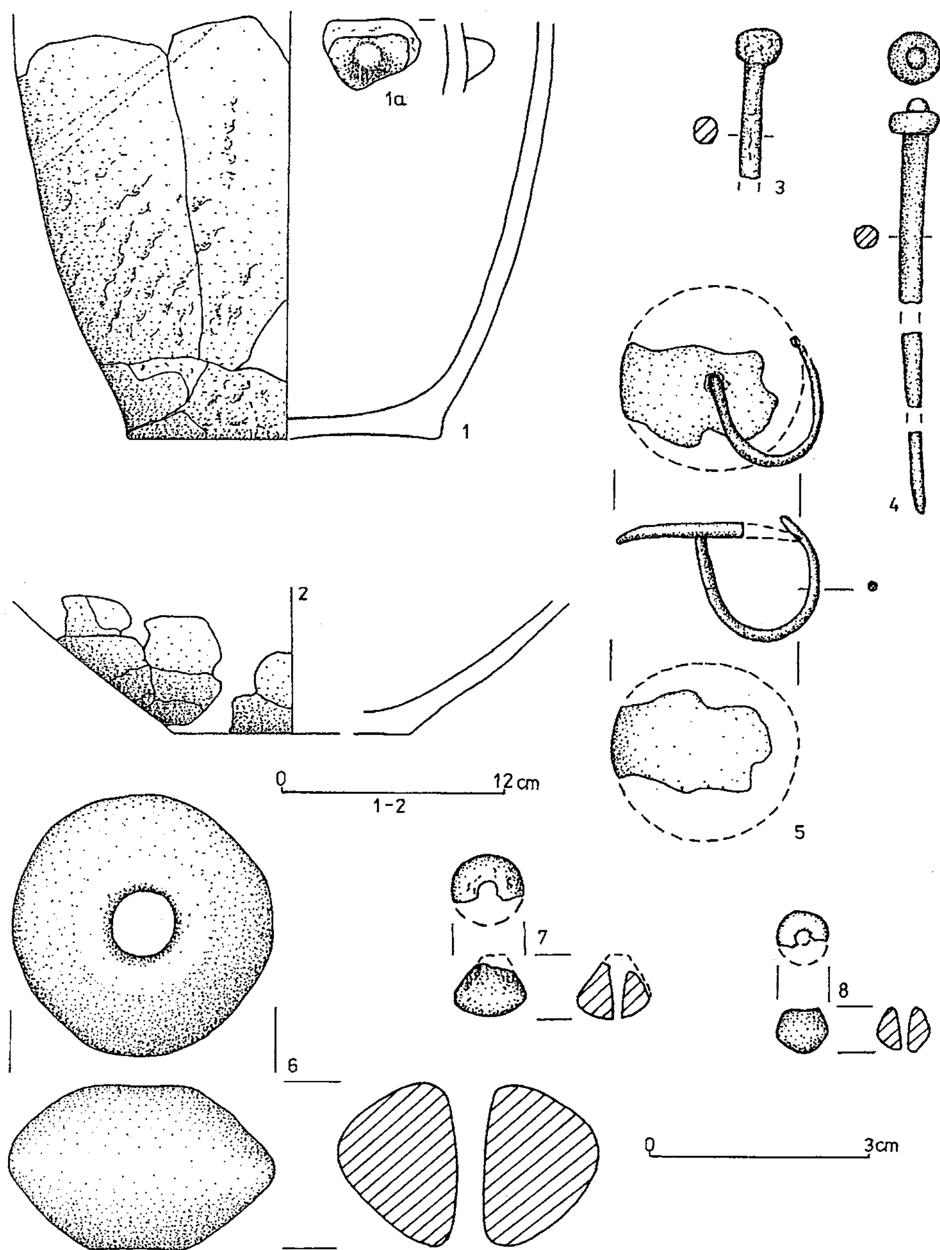

Abb. 4. Dobkowice, Kr. Jarosław, Fst. 35. Glasperlen aus dem Grab1
Ryc. 4. Dobkowice, pow. Jarosław, stan. 35. Inwentarz grobu 1

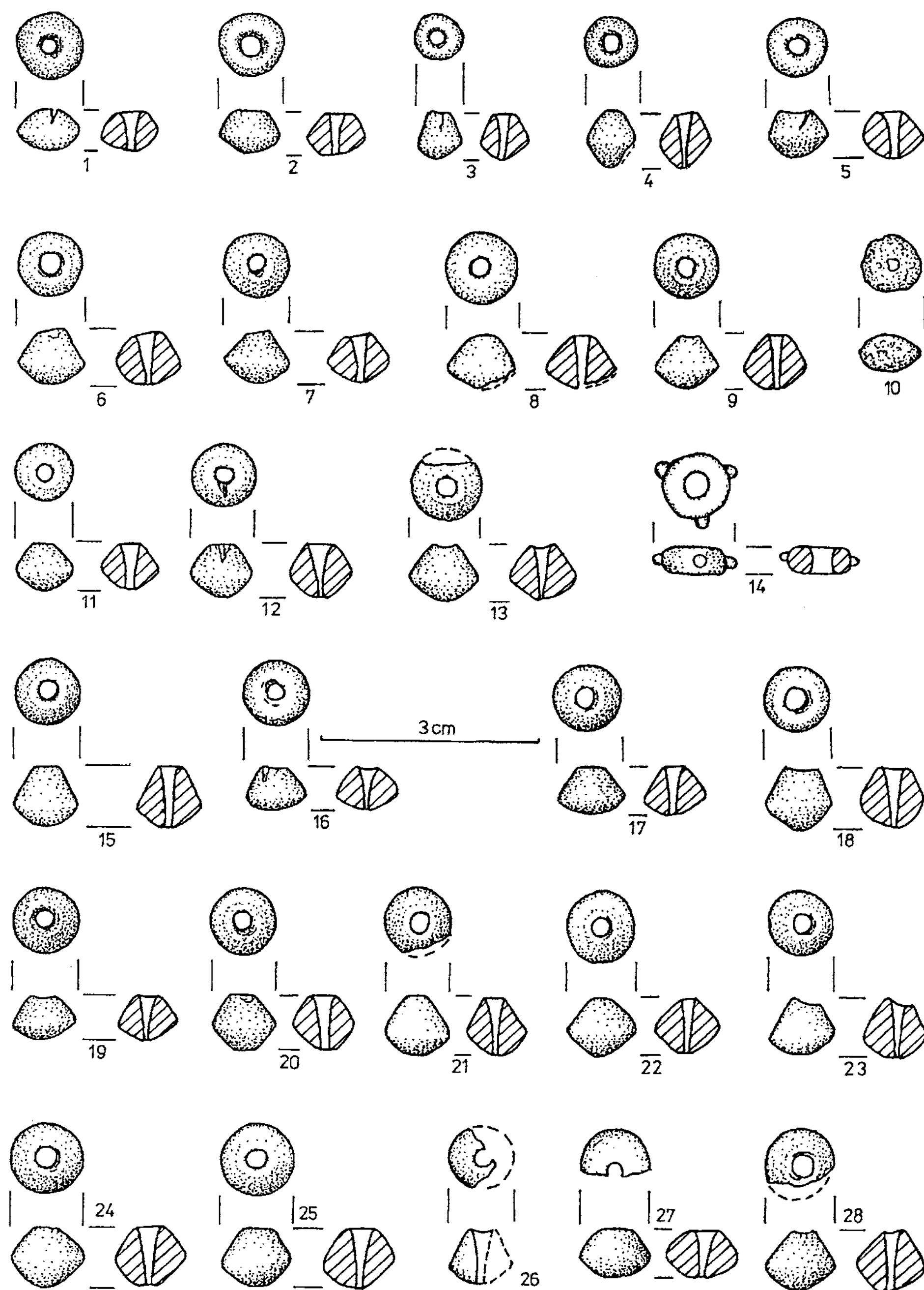

Abb. 5. Dobkowice, Kr. Jarosław, Fst. 35. Grabinventar Nr. 1
Ryc. 5. Dobkowice, pow. Jarosław, stan. 35. Paciorki szklane z grobu 1

In der Tarnobrzeg — Lausitzer Kultur kommen noch andere Glasperlen vor, z. B. zylindrische aus dem hellblauen Glas (Krzemienica; Szarek-Waszkowska 1975, 18) oder ihnen ähnliche mit dem Verzierungsmuster in Form einer weißen Zickzacklinie (Kłyżów — Karwowski *et al.* 2009). Manche von derartigen Funden tragen Brandspuren (Schmelzspuren), was oft ihre richtige Klassifizierung erschwert. Ein gutes Beispiel sind sog. „drei zusammen geschmolzene (...) aus undurchsichtigem, violettem Glas gefertigte Perlen" (Poradyło 1995, 40) aus dem Gräberfeld in Ulanów. Andere Glasfunde sind wegen lakonischer Informationen in den Veröffentlichungen schwer zu interpretieren — z. B. Gorzyce (Moskwa 1976, 188) oder Lipnik („Perlen aus dem blauen Glas" — Blajer 2001, 21). In dieser Gruppe zeichnet sich die Perlensammlung aus dem Gräberfeld in Sokolniki, Kr. Tarnobrzeg aus (Purowski 2009, Abb. 162), die verschiedenartige Exemplare beinhaltet, darunter auch dieses, das man früher als „chinesische Porzellanperle" zu bezeichnen pflegte, (Moskwa 1976, 290), das im Grunde die Hallstattperle mit Buckeln darstellt.

Die Lokalisierung auf dem Gräberfeld der in der Zusammenstellung (Tab. 1) genannten Gräber ist sehr unterschiedlich. Einiges lässt sich jedoch feststellen. Die Gräberfelder in Grzęska, Grodzisko Dolne, Trzęsówka und in gewissem Sinne auch in Kosin wiesen eine räumlich konzentrierte Anordnung der Gräber auf (auf manchen von ihnen haben wir eine reihenartige Gräberverteilung). In Grzęska lokalisierte man beide Inventare im Bereich einer von zwei deutlichen, linienartigen Grabanordnungen, und zwar in ihrem Mittelteil. Das Grab aus Jasionka hat eine Randlage im Bereich der erforschten Gräberfeldfläche (untersucht wurden nur 17 Gräber, es ist aber nicht ausgeschlossen, dass es hier nur einer Konzentration gab). In Kosin liegen beide Gräber am Rande benachbarter Konzentrationen. Eine ähnliche Lage „am Rande der Ansammlung" hat auch das Grab aus Grodzisko Dolne. Hinsichtlich des Grabrituals zeichnet sich nur das Grab aus Dobkowice aus, das sowohl als „Urnen- als auch als Brandgrubengrab" bezeichnet werden kann (Malinowski 1962, 40–42). Die Urne war nämlich in eine Anhäufung verbrannter Knochen „gestellt". Bedeutend ist die Bemerkung des Anthropologen, der feststellte, dass die Knochen außerhalb der Urne einem anderen Individuum (in diesem Falle einem Kind) als diese in der Urne gehörten (Knochen von zwei erwachsenen Individuen). Es ist auch zu erwägen, ob wir hier mit zwei Gräbern in einer stratigraphischen Anordnung zu tun haben? Da man aber nur ein Grab entdeckte, ist diese These wenig wahrscheinlich. Die Bestattungen aus sonstigen Fundstellen besaßen keine expliziten Merkmale. Sowohl die Urnen als auch manchmal registrierte sie bedeckende Schüsseln ließen keine so reichen Inventare erwarten. Die Urne — das äußere Merkmal des Bestattungsrituals- bringt die so gut lesbare große Einheitlichkeit im Bestattungsbrauchtum auf den Tarnobrzeg — Gräberfeldern zum Ausdruck.

Wenn die Perlen anderer Gruppen in den Gräbern der Tarnobrzeg — Lausitzer Kultur vereinzelt und nur sporadisch zum Vorschein kommen, so trifft man die doppelkonischen (vasenförmigen) Exemplare entschieden häufiger. Ihre quantitative Überlegenheit ist sehr deutlich. Die analysierten Komplexe weisen auf, dass im Gegensatz zu den wenigen Perlen mit Hallstattmerkmalen, bilden diese ziemlich zahlreiche Serien. Sie sollen als Überbleib-

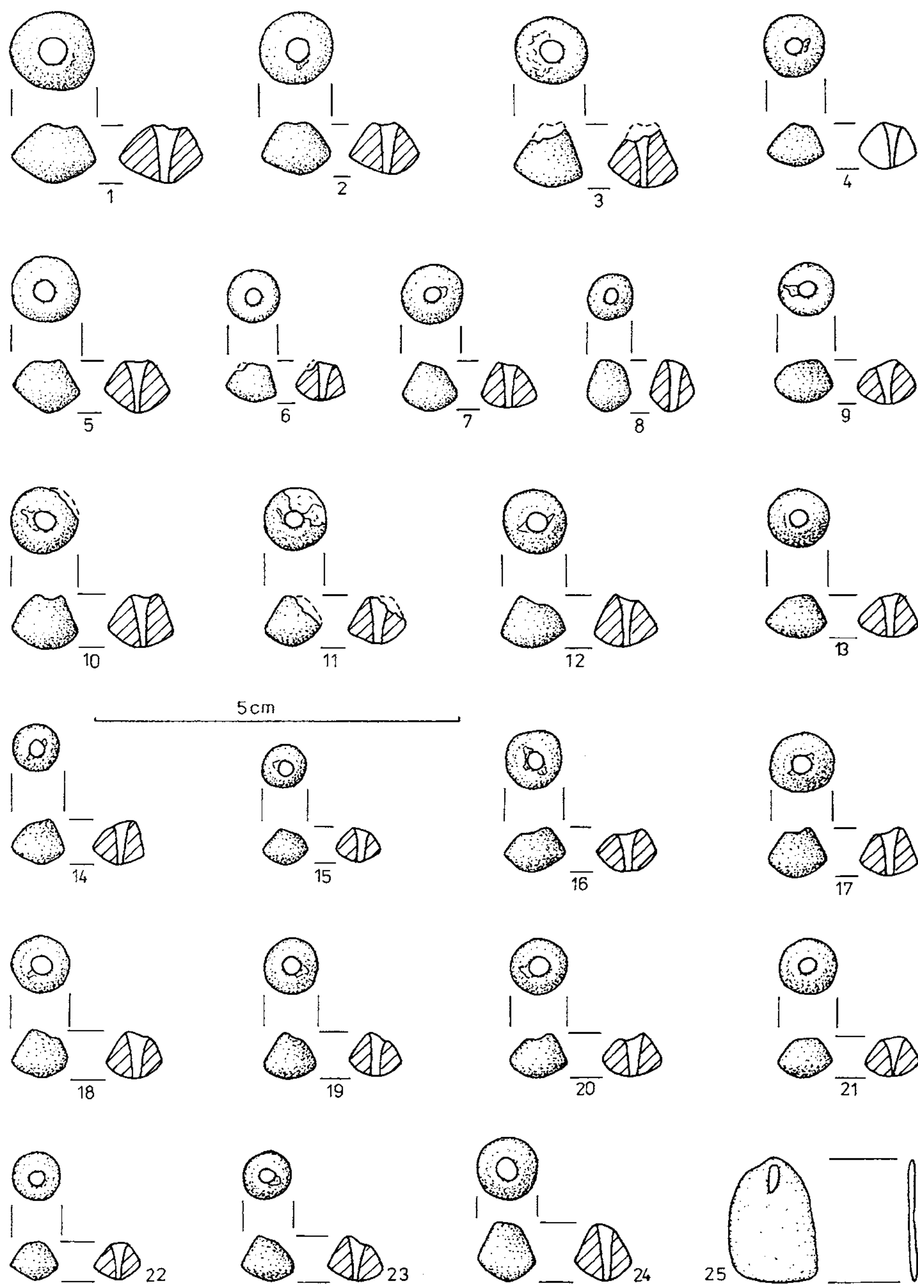

Abb. 7. Trzęsówka, Kr. Kolbuszowa, Fst. 1. Funde aus dem Grab 58 — Glasperlen (1–24) und der Bronzeanhänger (25)

Ryc. 7. Trzęsówka, pow. Kolbuszowa, stan. 1. Zabytki z grobu 58 — paciorki szklane (1–24) i zawieszka brązowa (25)

sel der Halsketten interpretiert werden, obwohl auch andere Deutungen in Frage kommen — z.B. Applikationen auf den Kleidungsstücken oder andere Verzierungselemente. In allen Fällen (Tab. 1) kann man feststellen, dass diese Gräber zu den am reichsten ausgestatteten gehören, nicht nur bezüglich der Anwesenheit von Perlen, sondern auch anderer zusammen mit den Perlen vorkommender Funde. Man kann sogar die Äußerung wagen, dass die Glasperlenkolliers sehr gut zu der restlichen reichen Grabausstattung passen.

Interessant ist auch die Anwesenheit der Gräber mit den besprochenen Glasperlen in den Kindergräbern (beide Gräber aus Grzęska, und in gewissem Sinne auch das Grab aus Dobkowice — Kinderknochen in der Konzentration außerhalb der Urne). Es ist bekannt, dass diese Alterskategorie kein reiches Grabinventar aufweist, und diese eher spärliche Ausstattung kann als typisch für derartige Gräber gesehen werden (Trybała 2004, 235–237). An dieser Stelle soll man zwei Kindergräber (*Infans und Infans II*) aus Pysznica erwähnen (Gräber 562 und 613), in denen man zahlreiche Serien (57 und 70) von "kugeligen" Tonperlen registrierte (Czopek 2001, 74–75, 82). Die Komplexe aus Grzęska lassen das schon früher beobachtete Prinzip bestätigen, dass **manche** Kindergräber reichlich ausgestattet waren. Es handelt sich bestimmt nicht um eine besondere Behandlung dieser Alterskategorie, denn es sind viele Kindergräber bekannt, deren Ausstattung eher bescheiden ist, und manche Kinder wurden sogar auch außerhalb des Gräberfeldes bestattet. Es geht hier eher um ein schwer identifizierbares Merkmal, das vielleicht mit der Vererbung eines hohen gesellschaftlichen Rangs zusammenhing (Pawlata 2009, 35). Die anthropologischen Angaben, die wir zur Verfügung haben (Tab. 1), lassen eine nur begrenzte Identifikation dieser Inventare mit konkreten empirischen Angaben bezüglich des Geschlechts zu. Wir können nur feststellen, dass wir in diesem Fall mit zwei Erwachsenen zu tun haben, was auch die Untersuchungen für Dobkowice und Trzęsówka dokumentieren. In dem ersten Grab von ihnen wurden in der Urne zwei erwachsene Wesen bestattet, darunter auch eine Frau. In archäologischer Hinsicht werden die Perlen meistens mit dem Fraueninventar in Verbindung gesetzt, besonders wenn sie in größeren Serien vorkommen, was für den skythischen Kreis gut bestätigt ist (Petrenko 1967, 33). Die Anwesenheit des Spinnwirtels im Grab aus Dobkowice (Abb. 2:6) bestätigt das nachdrücklich, ähnlich wie auch zwei (ein Paar) Nagelohrringe aus einem der Gräber in Grzęska, was in der skythischen Welt auch als weibliches Merkmal gesehen wird (Polit 2010). Die Anwesenheit in den Inventaren ausschließlich eiserner und bronzener Schmuckelemente lassen genau den Charakter der Ausstattung vermuten. Wenn es wirklich so ist, so können die Kindergräber mit Perlen auf das Erben hohen Rangs mancher Frauen hinweisen. Man sollte sie also für Mädchengräber halten.

Die hier präsentierten Komplexe bilden eine höchst interessante Gruppe. Man kann sie zweierlei interpretieren:

- „Klassisch", quellenmäßig — als einen ziemlich schmalen chronologischen Horizont (wegen einer spärlichen Zahl derartiger Gräber, sogar auf den Gräberfeldern mit ein paar Hunderten Gräber z. B. Trzęsówka, Kosin II).

• Bedeutungsmäßig — als Widerspiegelung bestimmter religiöser (funeraler) Gebräuche oder eines bestimmten (oder erhofften) gesellschaftlichen Ranges.

Eine solche Problemstellung verursacht, dass wir hier mit einer eher methodologischen und nicht quellenbedingten Frage zu tun haben. Es ist auch möglich beide Aspekte zu verbinden und solche Gräber für die Widerspiegelung des erblichen, hohen Ranges der Frauen halten, was jedoch nur in einem kurzen zeitlichen Horizont, vermutlich am Ende der Hallstattzeit und/oder zu Beginn der Latènezeit zum Vorschein kam. Die Fortdauer dieses Brauches konnte relativ kurz sein, d. h. in der Makroskala auf zwei Generationen begrenzt (der Erwachsene/ die Frau- das Kind/ das Mädchen) oder in der Mikroskala nur auf eine Generation bezogen — jeweils ein Grab auf dem Gräberfeld. Zu erwähnen ist auch, dass die hier behandelten Nekropolen große Serien von Gräbern lieferten, (Kosin — 388, Trzęsówka — 336, Grodzisko Dolne 179, Grzęska — 74), in denen die besprochenen Inventare mit Perlen nur in einzelnen Fällen erfasst wurden. Diese Bemerkungen, die für die Interpretation der archäologischen Quellen von Bedeutung sind, zeigen die Unterschiede zwischen der Möglichkeit einer genauen chronologischen Datierung der Funde und ihrer Funktion und der Bedeutung in der „lebendigen Kultur“. Dieser in den archäologischen Analysen oft außer Acht gelassene Aspekt muss in Betracht gezogen werden, wenn die Archäologie eine präzisere und „suchende“, und nicht nur beschreibende Wissenschaft werden soll.

Die Suche nach der Antwort auf die im Titel des Beitrags gestellte Frage nach dem chronologischen oder Bedeutungsaspekt bewegt zur Formulierung einer allgemeinen Schlussbemerkung. Die beschriebenen Perlen müssen nicht die einzige Fundkategorie darstellen, die solche Interpretationsschwierigkeiten bereitet. Die Lösung der Probleme sollen ein paar gegenseitig durchdringende Forschungsverfahren bringen. Das sind:

• Weitere Geländeforschungen, denn wie es aus den neusten, hier angeführten Forschungen hervorgeht, liefern sie immer wieder neue, wichtige Materialien;

• Erneute Interpretation der schon bekannten Quellen (für die tarnobrzeg — Lausitzer Kultur sind sie verhältnismäßig zahlreich undvielfälting, besonders in der Früheisenzeit), die nicht unbedingt nur in Hinsicht auf ihre zeitliche Variabilität behandelt werden sollen, was in den bisherigen Studien dominierend ist;

• Eine größere Interdisziplinarität der analytischen Studien auf allen Forschungsebenen.

Bibliographie

Blajer W. 2001. Trzeci sezon ratowniczych badań wykopaliskowych na stan. 5 w Lipniku, pow. Przeworsk. *Rocznik Przemyski* 37(1), 16–24.

Bukowski Z. 1977. *The Scythian Influence in the Area of Lusatian Culture*. Wrocław.

Czopek S. 2001. *Pysznica, pow. Stalowa Wola, stanowisko 1 — cmentarzysko ciałopalne z przełomu epok brązu i żelaza*. Rzeszów.

Czopek S. 2009. Aktualne problemy w badaniach tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. In S. Czopek und K. Trybała-Zawiślak (Hrsg.). *Tarnobrzeska kultura łużycka — źródła i interpretacje* (= *Collectio Archaeologica Ressoviensis* 11). Rzeszów, 15–31.

Czopek 2010. Einfluss der äußeren Einwirkungen auf die Gestaltung des kleinpolnischen Kulturbilds in der frühen Eisenzeit. In B. Gediga und W. Piotrowski (Hrsg.). Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnej epoce żelaza (*Polska Akademia Nauk Oddział we Wrocławiu. Prace Komisji Archeologicznej* 18). Biskupin–Wrocław, 243–263.

Czopek S., Ligoda J. und Podgórska-Czopek J. 2009. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2008 roku na stanowisku 1 w Grzęsce, pow. Przeworsk. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 30, 149–162.

Gawlik A. 2005. Znaleziska scytyjskie w zasięgu kultury wysockiej. In S. Czopek (Hrsg.). *Problemy kultury wysockiej*. Rzeszów, 205–219.

Karwowski M., Trybała-Zawiślak K. und Samek L. 2009. Archeometryczne badania szklanych paciorków z cmentarzyska tarnobrzeskiej kultury łużyckiej na stan. 2 w Kłyżowie. In S. Czopek, K. Trybała-Zawiślak (Hrsg.), *Tarnobrzeska kultura łużycka — źródła i interpretacje* (= *Collectio Archaeologica Ressoviensis* 11). Rzeszów, 463–477.

Malinowski T. 1962. Obrządek pogrzebowy ludności kultury łużyckiej w Polsce. *Przegląd Archeologiczny* 14, 5–135.

Miśkiewicz J. und Węgrzynowicz T. 1974. Cmentarzyska kultury łużyckiej z Kosina, pow. Kraśnik (stanowiska I, II, III). *Wiadomości Archeologiczne* 38, 131–204.

Moskwa K. 1962. Późnołużyckie cmentarzysko ciałopalne na stanowisku 2 w Grodzisku Dolnym, pow. Leżajsk. *Wiadomości Archeologiczne* 28, 308–329.

Moskwa K. 1971. Późnołużyckie cmentarzysko w Trzęsówce pow. Kolbuszowa. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1967*, 9–98.

Moskwa K. 1973. Osadnictwo kultury łużyckiej w Jasionce, pow. Rzeszów. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1973–1975*, 63–71.

Moskwa K. 1976. *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*. Rzeszów.

Pawlata M. 2009. An archaeology of Childhood. *Sprawozdania Archeologiczne* 61, 9–38.

Petrenko V. G. 1967. *Pravobereže srednego Pridneprovja v V–III vv. do n. e.* (= *Archeologia SSSR. Svod Archeologičeskich Istočnikov* D1-4). Moskva.

Petrenko V. G. 1978. *Ukrašenja Skifii VII–III vv. do n.e.* (= *Archeologia SSR. Svod Archaeologičeskich Istočnikov* D4-5). Moskva.

Polit B. 2010. Gvozdevidnye sergi c territorii Ukrainy i Polši. In *Bospor Kimmerijskij i varvarskij mir v period antičnosti i srednevekovja. Remesla i promysly*. Kerč. 356–362.

Poradyło W. 1995. Materiały dawnych badań na cmentarzyskach grupy tarnobrzeskiej, przechowywane w muzeach w Przemyślu i Krakowie. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 16, 23–118.

Purowski T. 2008. Badania techniki wyrobu paciorków szklanych okresu halsztackiego metodami petrograficznymi. *Archeologia Polski* 53, 7–24.

Purowski T. 2009. *Wyroby szklane w kulturze łużyckiej w międzyrzeczu Noteci i środkowej Odry*. (Unpublizierte Doktorarbeit im Archiv des Instituts der Archäologie und Ethnologie, Polnische Akademie der Wissenschaften). Warszawa.

Samek L., Karwowski M., Czopek S., Stachowicz J. und Stęgowski Z. 2007. Analysis of Glass Beads from the Grave of the Tarnobrzeg Lusatian Culture in Jasionka and Grodzisko Dolne Employing the X-ray Fluorescence Metod (Badania szkła paciorków z grobów tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w Jasionce i Grodzisku Dolnym metodą fluorescencji rentgenowskiej). *Analekta Archaeologica Ressoviensia* 3, 101–129.

Szarek-Waszkowska E. 1975. Cmentarzysko kultury łużyckiej w Krzemienicy pow. Mielec. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1970–1972,* 3–51.

Trybała K. 2004. Groby dziecięce na cmentarzyskach grupy tarnobrzeskiej. In W. Dzieduszycki und J. Wrzesiński (Hrsg.), *Dusza maluczka a strata ogromna* (= *Funeralia lednickie. Spotkanie* 6). Poznań, 231–242.

Venclova N. 1990. *Prehistoric glass in Bohemia*. Praha.

Sylwester Czopek

MIĘDZY CHRONOLOGIĄ A FUNKCJĄ. HORYZONT (?) GROBÓW Z PACIORKAMI SZKLANYMI NA CMENTARZYSKACH PÓŹNEJ FAZY TARNOBRZESKIEJ KULTURY ŁUŻYCKIEJ

Jeszcze do niedawna paciorki szklane znane z inwentarzy grobowych tarnobrzeskiej kultury łużyckiej były marginalizowane jako źródło istotne zarówno dla ustaleń chronologicznych, jak i interpretacji funkcjonalnych. Co prawda wskazywano na ich późną pozycję chronologiczną (Moskwa 1976, 37), ale to raczej inne zabytki współwystępujące z nimi, w nielicznych zespołach, miały decydować o chronologii. Na plan pierwszy wysuwał się bardzo bogato wyposażony grób nr 58 z cmentarzyska w Trzęsówce, pow. Kolbuszowa (Moskwa 1971). Niewielką uwagę przywiązywano do pojedynczych znalezisk oraz nie podjęto próby poszerzonej interpretacji.

W ostatnim czasie odkryto trzy interesujące zespoły grobowe, zawierające największe (najliczniejsze) zbiory paciorków szklanych o podobnych, a nawet identycznych cechach technologiczno-stylistycznych. Pierwsze dwa zidentyfikowano w 2008 roku, w trakcie badań ratowniczych na cmentarzysku w Grzęsce, pow. Przeworsk (Czopek *et al.* 2009). Był to grób nr 54 z dobrze zachowanymi paciorkami (Ryc. 1) oraz grób 29 (Ryc. 2), w którym wszystkie takie artefakty były zniszczone i uszkodzone w wyniku przepalenia w trakcie kremacji zmar-

łego. Trzeci zespół, to jedyny grób odkryty w 2009 roku, w trakcie przedinwestycyjnych badań autostradowych na stan. 35 w Dobkowicach, pow. Jarosław (materiał niepublikowany, badania dra J. Bronowickiego; Ryc. 3–5). Razem ze wspomnianym inwentarzem z Trzęsówki (Ryc. 6–7), dwoma grobami z Kosina, pow. Kraśnik (Miśkiewicz, Węgrzynowicz 1974) oraz grobami z Jasionki, pow. Rzeszów (Moskwa 1973) i Grodziska Dolnego, pow. Leżajsk (Moskwa 1962), tworzą one interesujący zbiór zabytków i informacji źródłowych (Tabela 1).

Na początku analizy należy poświęcić stosowne miejsce samym paciorkom, które reprezentują dość pokaźny (co najmniej 151 sztuk), jednolity stylistycznie zbiór. Ich cechy wspólne to (Tabela 2):

• w przybliżeniu dwustożkowy kształt, w większości egzemplarzy z wyraźnie zaokrągloną dolną częścią, stąd możliwość wydzielenia dwóch typów: A — wazowatych i B — klasycznych, dwustożkowatych;

• niewielkie wymiary — ich średnice wahają się od 0,35 do 1,2 cm, przy średniej 0,73 cm (ryc. 8), a więc odpowiadające grupie paciorków średnich (Purowski 2009, ryc. 23);

• zaznaczająca się asymetryczność i nierówność powierzchni przyotworowej, a także zaokrąglone krawędzie kanalików;

• nierówne średnice kanalików, które mają „lejkowaty” kształt;

• przeźroczystość szkła przy zróżnicowanych barwach — od jasnozielononiebieskiego („butelkowego”) przez jasnozielone, jasnożółte (jasnozielonożółte) do jasnobrązowego (brunatnego).

Omawiane tutaj paciorki odpowiadają grupie I.VI w klasyfikacji Tomasza Purowskiego (2009, 67, 68, ryc. 27). W Polsce zachodniej nie należą do zbyt często spotykanych, co wyraźnie kontrastuje z występującymi tam znacznie częściej egzemplarzami związanymi z tradycją halsztacką. Badacz ten (Purowski 2008, 13; 2009, 68) wymienia jedynie podobne okazy z Kępna, Radziejowa i Wiciny, ustalając dla nich chronologię w granicach okresu halsztackiego (Purowski 2009, 68, 253, 278). Interesująca jest też jego sugestia o ich „północnonadczarnomorskiej proweniencji”.

Paciorki dwustożkowate wg Natali Venclovej odpowiadają typom 301–305, a różnią się między sobą barwą szkła (mleczno-białe, zielono-niebieskie, kobaltowo-niebieskie, ciemnoniebieskie i przezroczyste). Mają one dosyć szerokie datowanie, mieszczące się jednak we wczesnych fazach okresu lateńskiego (LTB–LtC1). Badaczka ta jako analogie wskazuje m.in. paciorki z północnego Nadczarnomorza, gdzie są datowane wcześniej, tj. na VI–V wiek p.n.e. (Venclova 1990, 59). Podobne pod względem formy i surowca paciorki uznaje się w kręgu scytyjskim za charakterystyczne dla V–III wieku (Petrenko 1967, 33). Trzeba jednak zaznaczyć, że naszych egzemplarzy nie można uznać wprost za dwustożkowate. Ze względu na wyraźne zaokrąglenie dolnej części (poniżej załomu) bardziej przypominają formy wazowate, co odpowiada wydzielonemu typowi A.

Przy próbie sprecyzowania chronologii istotne są elementy współwystępujące z nimi w wymienionych zespołach (tabela 1). Na plan pierwszy wysuwają się zausznice gwoździowate. Pochodzą one w liczbie 4 egzemplarzy z 3 zespołów — Dobkowice, grób 1; Grzęska,

grób 54; Trzęsówka, grób 58. Zabytki z Dobkowic i Grzęski należy uznać za bliźniaczo podobne, charakteryzujące się blaszkowatą, półkulistą główką i łukowatym, cienkim kabłąkiem (ryc. 2: 5). Zbigniew Bukowski zalicza takie egzemplarze do typu Ib, datowanego na VI i początek V wiek p.n.e. (Bukowski 1977, 208–209). Warto jednak zaznaczyć, że egzemplarz z Dobkowic charakteryzuje się wyraźnie „delikatniejszą" konstrukcją, co dobrze widać w formie bardzo cienkiej, prawie płaskiej, blaszkowatej tarczki oraz delikatnego drucikowatego kabłąka. Cechy te, w połączeniu z relatywnie dużą średnicą tarczki, zbliżają nasz zabytek do typu 4 wg Władymiry Petrenko, dobrze datowanego w granicach VI–V wiek p.n.e (Petrenko 1978, 27). W świetle najnowszych ustaleń ten typ zausznic gwoździowatych można jednak datować już na koniec VII i początek VI wieku (Gawlik 2005, 210). Odmienny typ zausznicy reprezentuje zabytek z grobu w Trzęsówce (Moskwa 1971, tabl. VII: 7). W systematyce Zbigniewa Bukowskiego (1977, 121, 206–207) należy go przypisać do typu IIc, datowanego na VI i początek V wieku. W tym samym zespole wystąpiły brązowe skręty typu Trzęsówka, dla których sugeruje się chronologię w ramach schyłku okresu halsztackiego i początku okresu lateńskiego (Moskwa 1971, 89; 1976, 35). Dość szerokie datowanie (głównie w ramach schyłku epoki brązu i wczesnej epok żelaza) mają także zawieszki binoklowate i z tarczką spiralną z uszkiem (Moskwa 1976, 39).

Szersze datowanie mają także szpile żelazne z kulistymi główkami z grobu z Dobkowic (ryc. 4:4–5), które odnosić można nawet do HaC (Gedl 1973, 57).

Spośród innych zabytków towarzyszących omawianej grupie paciorków należy wymienić inny paciorek (ryc. 4:14), który wystąpił w grobie z Dobkowic. Jest to egzemplarz pierścieniowaty wykonany z ciemnoniebieskiego, nieprzeźroczystego szkła, zdobiony na zewnątrz trzema żółtymi guzkami. Odpowiada on typowi 402 wg Venclowej, która odnosi go raczej do wczesnego i środkowego okresu lateńskiego, przytaczając także szersze chronologicznie analogie (Venclova 1990, 64). Jako analogiczne można przytoczyć egzemplarze podgrupy I.X.I wg Purowskiego (2009, 285–286), o niesprecyzowanej chronologii, ale raczej odnoszone do starszej części okresu halsztackiego.

Niewiele do ustaleń chronologicznych wnoszą naczynia ceramiczne — popielnice występujące w analizowanych zespołach. Większość z nich można określić jako garnki (Dobkowice, Grzęska 54, Jasionka, Trzęsówka) o prostej formie i gładkich lub chropowatych powierzchniach. Inne zespoły dostarczyły naczyń wazowatych, także o nieprecyzyjnych z punktu widzenia chronologii cechach (Grzęska 29, Kosin). W obydwu przypadkach można mówić o tzw. III fazie w periodyzacji ceramiki „tarnobrzeskiej", odnoszonej do wczesnej epoki żelaza (Czopek 2009, 22–23).

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, chronologię omawianych paciorków można dosyć pewnie umieszczać w ramach właśnie tej fazy, a najpewniej w graniach VI wieku p.n.e., a więc w świetle najnowszych ustaleń synchronizować z młodszą częścią HaD (2–3) i ewentualnie początkiem LtA (por. Czopek 2010, 244). Pewnych sugestii chronologicznych mogą dostarczyć obserwacje z innych nekropoli. Znamienny jest fakt, że interesujące nas tutaj paciorki pojawiają się tylko na niektórych z nich. Brak jest ich, np. na uznawanych za re-

prezentujące starszy horyzont w ramach III fazy nekropolach w Knapach, pow. Tarnobrzeg i Kłyżowie, pow. Stalowa Wola. Jeśli obserwacja ta jest istotna, to paciorki stożkowate byłyby bardziej charakterystyczne dla najmłodszych nekropoli „tarnobrzeskich". Skrajna lokalizacja grobów (por. niżej) może dodatkowo wskazywać na młodsze ich fazy. Byłaby to zatem przesłanka nawet do przesunięcia datowania na V wiek p.n.e. W pewnym sensie potwierdzają to daty TL uzyskane dla dwóch naczyń z omawianego grobu z Dobkowic — 458±173 i 417±148 p.n.e. (datowanie wykonał dr Jarosław Kusiak z UMCS w Lublinie — 2011: 2469±179 i 2428±148).

Paciorki z Jasionki i Grodziska Dolnego poddano analizom archeometryczym metodą fluorescencji rentgenowskiej (Samek *et al.* 2007). Pozwoliły one stwierdzić, że jasnozielone i jasnożółtozielone zabarwienie szkieł „wywołane zostało jonami żelaza", a za substancję utleniającą związki żelaza uznano antymon (zanieczyszczenie), na co pośrednio wskazuje stosunkowo dobra przejrzystość szkieł. Ponadto, za interesującą uznano obecność cyrkonu. Cechy te sugerują datowanie nie późniejsze niż LTC1 (C1a ? — Samek *et al.* 2007, 108–111, 126–127). Wyniki tych analiz korespondują z uzyskanymi innymi metodami obserwacjami podobnego typu paciorka z Wiciny (dobra jakość szkła; szkło sodowo-wapniowo-krzemowe barwione związkami żelaza — Purowski 2008, 14–15; 2009, 221).

Niektóre spośród analizowanych paciorków posiadają wyraźny ślad po połączeniu nitek szkła w procesie ich produkcji. Zaznacza się to przede wszystkim nierównością górnej krawędzi kanalika. Zaobserwowano też, że czasami jest to przyczyna pęknięcia paciorka właśnie w tym miejscu (Ryc. 9). Sposób wykonania był w tym przypadku dość prosty, co w połączeniu z jednorodną masą szklaną (bez skomplikowanych procedur łączenia różnych gatunków masy) i prostotą formy, przy zaznaczającej się relatywnej (tj. ograniczonej do pewnych grobów) powszechności tego typu paciorków w południowo-wschodniej Polsce, może sugerować nawet ich lokalną produkcję.

W tarnobrzeskiej kulturze łużyckiej występują jeszcze inne paciorki szklane — np. cylindryczne z jasnoniebieskiego szkła (Krzemienica — Szarek-Waszkowska 1975, 18), czy podobne do nich zdobione białą, zygzakowatą linią (Kłyżów — Karwowski *et al.* 2009). Niektóre z takich zabytków noszą ślady przepalenia (stopienia), co niekiedy utrudnia prawidłową klasyfikację. Dobrym przykładem są „trzy stopione ze sobą (...), wykonane z nieprzeźroczystego szkła o barwie fioletowej" (Poradyło 1995, 40) z cmentarzyska w Ulanowie. O jeszcze innych zabytkach szklanych trudno cokolwiek powiedzieć, głównie ze względu na zbyt zdawkowe publikacje — np. Gorzyce (Moskwa 1976, 188) czy Lipnik („paciorki z niebieskiego szkła" — Blajer 2001, 21). W tej grupie wyróżnia się zbiór paciorków z cmentarzyska w Sokolnikach, pow. Tarnobrzeg (Purowski 2009, ryc. 162), zawierający egzemplarze różnych typów, w tym określany dawniej jako „chiński paciorek porcelanowy" (Moskwa 1976, 290), będący w istocie przykładem „halsztackiego" paciorka z guzami.

Położenie wymienionych w zestawieniu (Tabela 1) grobów na cmentarzyskach jest bardzo różne. Można jednak poczynić pewne ustalenia. Cmentarzyska w Grzęsce, Grodzisku Dolnym, Trzęsówce, a w pewnym sensie także w Kosinie charakteryzują się skupiskowym

układem grobów (niektóre z nich nawet „rzędowym”). W Grzęsce obydwa inwentarze zlokalizowano w obrębie jednego z dwóch wyraźnych, liniowych układów grobów, w jego środkowej części. Grób z Jasionki zajmuje skrajne położenie w obrębie zbadanej przestrzeni cmentarzyska (zbadano jedynie 17 grobów, ale nie wykluczone, że było to tylko jedno skupisko). W Kosinie obydwa groby zajmują skrajne położenia w sąsiadujących ze sobą dwóch skupiskach. Podobną lokalizację „na krawędzi” skupiska ma również grób z Grodziska Dolnego. Pod względem cech obrządku pogrzebowego wyróżnia się jedynie grób z Dobkowic, który można uznać za „grób popielnicowy i bezpopielnicowy” (Malinowski 1962, 40–42). Popielnica była bowiem „wstawiona” w skupisko przepalonych kości. Istotna jest obserwacja antropologa, na podstawie której można stwierdzić, że kości poza popielnicą należały do innego osobnika (w tym przypadku dziecka) niż te znalezione w urnie (kości dwóch osobników dorosłych). Nasuwa się oczywiście i inna możliwość, iż w istocie były to dwa groby w relacji stratygraficznej, ale w obliczu zlokalizowania tylko jednego grobu jest to mało prawdopodobne. Pochówki z pozostałych stanowisk nie miały innych, swoistych cech. Zarówno popielnice, jak i niekiedy stwierdzane przykrywające je misy, nie zapowiadały tak bogatych inwentarzy. Zewnętrzna „oznaka”, jaką była popielnica, spełniała wymóg dużej jednorodności obrzędowej, tak bardzo czytelnej na cmentarzyskach „tarnobrzeskich”.

O ile paciorki innych grup występują w grobach tarnobrzeskiej kultury łużyckiej pojedynczo i sporadycznie, o tyle egzemplarze dwustożkowate (wazowte), należy uznać za zdecydowanie częstsze. Ilościowo ich przewaga jest bardzo wyraźna. Analizowane zespoły wskazują, że w przeciwieństwie do nielicznych paciorków o cechach halsztackich, te tworzą dość liczne serie. Należy je zapewne interpretować jako pozostałość kolii, chociaż możliwe są i inne interpretacje — np. naszywki na odzież czy ozdoby-aplikacje. We wszystkich przypadkach (Tabela 1) można stwierdzić, że groby te należą do najbogatszych, nie tylko ze względu na obecność paciorków, ale też innych, towarzyszących im zabytków. Można nawet zasugerować, że kolie z paciorków szklanych niejako dobrze wpisują się w pozostałe, bogate wyposażenie.

Interesujący jest fakt występowania grobów wyposażonych w serie omawianych paciorków szklanych w grobach dzieci (na pewno obydwa groby z Grzęski, a pewnym sensie także grób z Dobkowic — kości dziecka w skupisku poza popielnicą). Jak wiadomo ta kategoria wiekowa nie charakteryzowała się bogactwem wyposażenia grobów, mieszcząc się w „ogólnym standardzie” raczej skromnego wyposażenia (Trybała 2004, 235–237). Warto jednak w tym miejscu przypomnieć dwa groby dziecięce (*Infans I* i *Infans II*) z Pysznicy (groby 562 i 613), w których stwierdzono liczne serie (57 i 70 sztuk) „kulistych” paciorków glinianych (Czopek 2001, 74–75, 82). Zespoły z Grzęski zdają się potwierdzać kontynuację obserwowanej i wcześniej zasady bogatego wyposażania **niektórych** grobów dziecięcych. Z całą pewnością nie idzie tutaj o wyjątkowe potraktowanie właśnie tej kategorii wiekowej, bo znamy przecież bardzo długą listę grobów dzieci o nader skromnym wyposażeniu, a niektóre dzieci nie znajdowały nawet miejsca na cmentarzysku. Chodzi raczej o trudną do zi-

dentyfikowania cechę, być może odpowiadającą zasadzie dziedziczenia wysokiego statusu społecznego (Pawlata 2009, 35). Dane antropologiczne, jakimi dysponujemy (Tabela 1), pozwalają tylko na ograniczoną identyfikację omawianych inwentarzy z konkretnymi danymi empirycznymi w zakresie płci. Możemy jedynie stwierdzić, że mamy w tym przypadku do czynienia z osobami dorosłymi, co potwierdzają diagnozy dla Dobkowic i Trzęsówki. W pierwszym z nich pochowano w popielnicy dwie osoby, w tym także kobietę. Pod względem archeologicznym paciorki na ogół przypisane są do inwentarza kobiecego, zwłaszcza jak występują w większych seriach, co dobrze jest potwierdzone dla kręgu scytyjskiego (Petrenko 1967, 33). Obecność przęślika w grobie z Dobkowic (Ryc. 2:6) wyraźnie to potwierdza, podobnie jak dwie (para) zausznice gwoździowate w jednym z grobów z Grzęski, co w świecie scytyjskim również uznaje się za wyznacznik grobów kobiet (Polit 2010). Obecność w inwentarzach wyłącznie ozdób — żelaznych i brązowych — wyraźnie sugeruje również charakter tego wyposażenia. Jeżeli tak jest w istocie, to groby dziecięce z paciorkami mogą sugerować dziedziczenie wysokiego statusu niektórych kobiet. Należałoby je zatem uznać za groby dziewczynek.

Zaprezentowane zespoły tworzą bardzo interesującą grupę. Można ją interpretować, na co już wskazywano, na dwa sposoby:

• „klasycznie" źródłoznawczo — jako stosunkowo wąski (ze względu na niewielką liczbę tego typu grobów, nawet na cmentarzyskach liczących kilkaset grobów — np. Trzęsówka, Kosin II) horyzont chronologiczny;

• znaczeniowo — jako przejaw określonych praktyk wierzeniowych (funeralnych) lub odzwierciedlenie określonej (lub oczekiwanej) pozycji społecznej.

Takie postawienie problemu powoduje, że mamy tutaj do czynienia raczej z zagadnieniem metodologicznym niż źródłowym. Można także zasugerować, że możliwe jest połączenie obydwu aspektów i uznanie takich grobów za przejaw dziedziczenia wysokiego statusu kobiet, który zaznaczył się jedynie w krótkim horyzoncie czasowym, zapewne u schyłku okresu halsztackiego i/lub na początku okresu lateńskiego. Jego trwanie mogło być relatywnie krótkie, ograniczone do dwóch generacji (dorosły/kobieta — dziecko/dziewczynka) w skali makro lub tylko do jednej w skali mikro — po jednym takim grobie na cmentarzysku. Warto przypomnieć, że uwzględniane tutaj nekropole, przynajmniej te zbadane w całości lub w większych fragmentach, dostarczyły dużych serii grobów (Kosin — 388, Trzęsówka — 336, Grodzisko Dolne — 179, Grzęska — 74), w których interesujące nas inwentarze z paciorkami stwierdzono w pojedynczych przypadkach. Obserwacje te, ważne z punktu widzenia interpretacji źródła archeologicznego, pokazują różnice między możliwościami ustalenia dokładnej chronologii zabytków, a ich funkcjonowaniem i znaczeniem w „kulturze żywej". Aspekt ten, tak często pomijany w analizach archeologicznych, musi być brany pod uwagę jeśli archeologia ma być nauką bardziej precyzyjną i „poszukującą" niż jedynie opisującą.

Poszukiwanie odpowiedzi na postawione w tytule pytanie o aspekt chronologiczny czy znaczeniowy prowokuje do sformułowania ogólnej uwagi końcowej. Opisane paciorki nie

muszą być jedyna kategorią zabytków, powodującą takie problemy interpretacyjne. Ich rozwiązania należy upatrywać w kilku przenikających się procedurach badawczych:

• kolejnych badaniach terenowych, bo jak pokazują najnowsze, przywołane tu odkrycia, ciągle dostarczają one nowych, istotnych materiałów;

• reinterpretacji znanych juz źródeł (dla tarnobrzeskiej kultury łużyckiej relatywnie licznych i różnorodnych, szczególnie we wczesnej epoce żelaza), niekniecznie rozpatrywanych wyłącznie w kategoriach zmiennosci czasowej, tak jak to dominuje w dotychczasowych studiach;

• większej interdyscyplinarności studiów analitycznych, na wszystkich płaszczyznach.

Abb. 1. Gręska, Kr. Przeworsk, Fst. 1. Glasperlen aus dem Grab 54
Ryc. 1. Gręska, pow. Przeworsk, stan. 1. Paciorki szklane z grobu 54

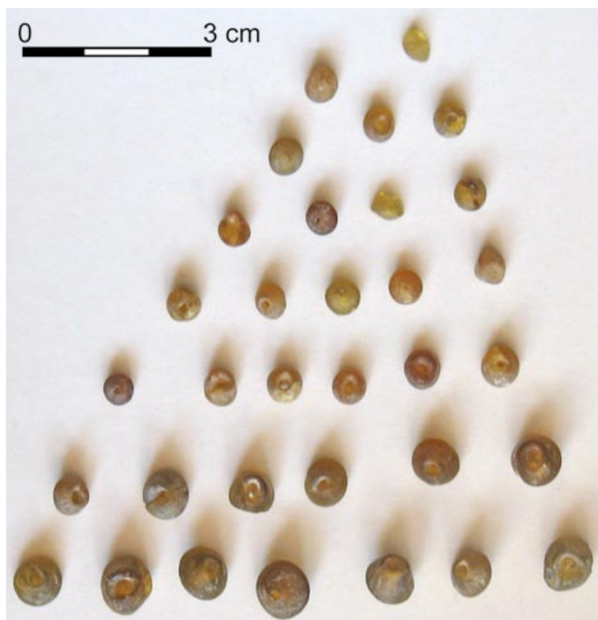

Abb. 2. Gręska, Kr. Przeworsk, Fst. 1. (verbrannte) Glasperlen aus dem Grab 29
Ryc. 2. Gręska, pow. Przeworsk, stan. 1. Paciorki szklane (przepalone) z grobu 29

Abb. 3. Dobkowice, Kr. Jarosław, Fst. 35. Glasperlen aus dem Grab 1 (Auswahl)
Ryc. 3. Dobkowie, pow. Jarosław, stan. 35. Paciorki szklane z grobu 1 (wybór)

Abb. 6. Trzęsówka, Kr. Kolbuszowa, Fst. 1. Glasperlen aus dem Grab 58
Ryc. 6. Trzęsówka, pow. Kolbuszowa, stan. 1. Paciorki szklane z grobu 58

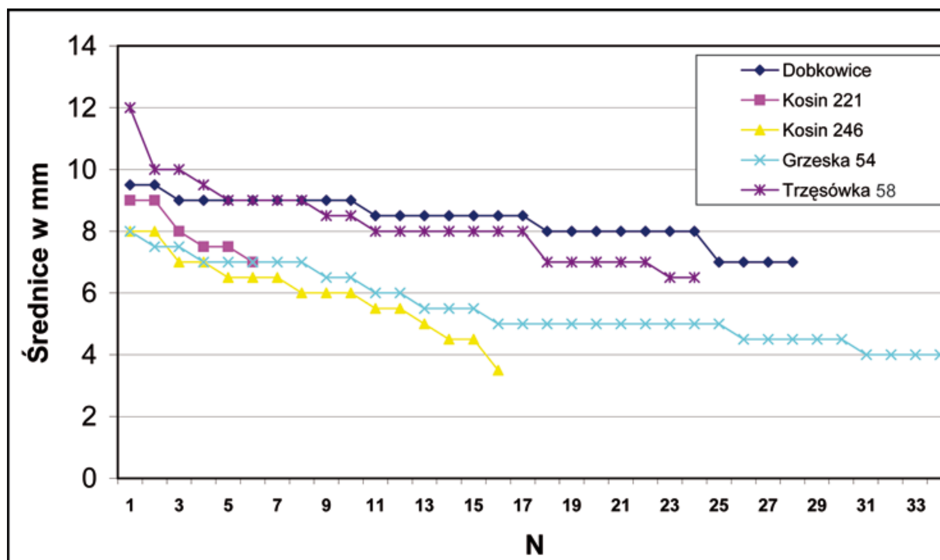

Abb. 8. Metrisches Schaubild für die Glasperlensammlung (Durchmesser)
Ryc. 8. Wykres metryczny dla zbioru paciorków szklanych (średnice)

Abb. 9. Dobkowice, Kr. Jarosław, Fst. 35. Glasperlen mit sichtbaren Produktionsspuren (Verbindung des Glasfadens)
Ryc. 9. Dobkowice, pow. Jarosław, stan. 35. Paciorki szklane z widocznymi śladami produkcji (łączenia nitki szklanej)

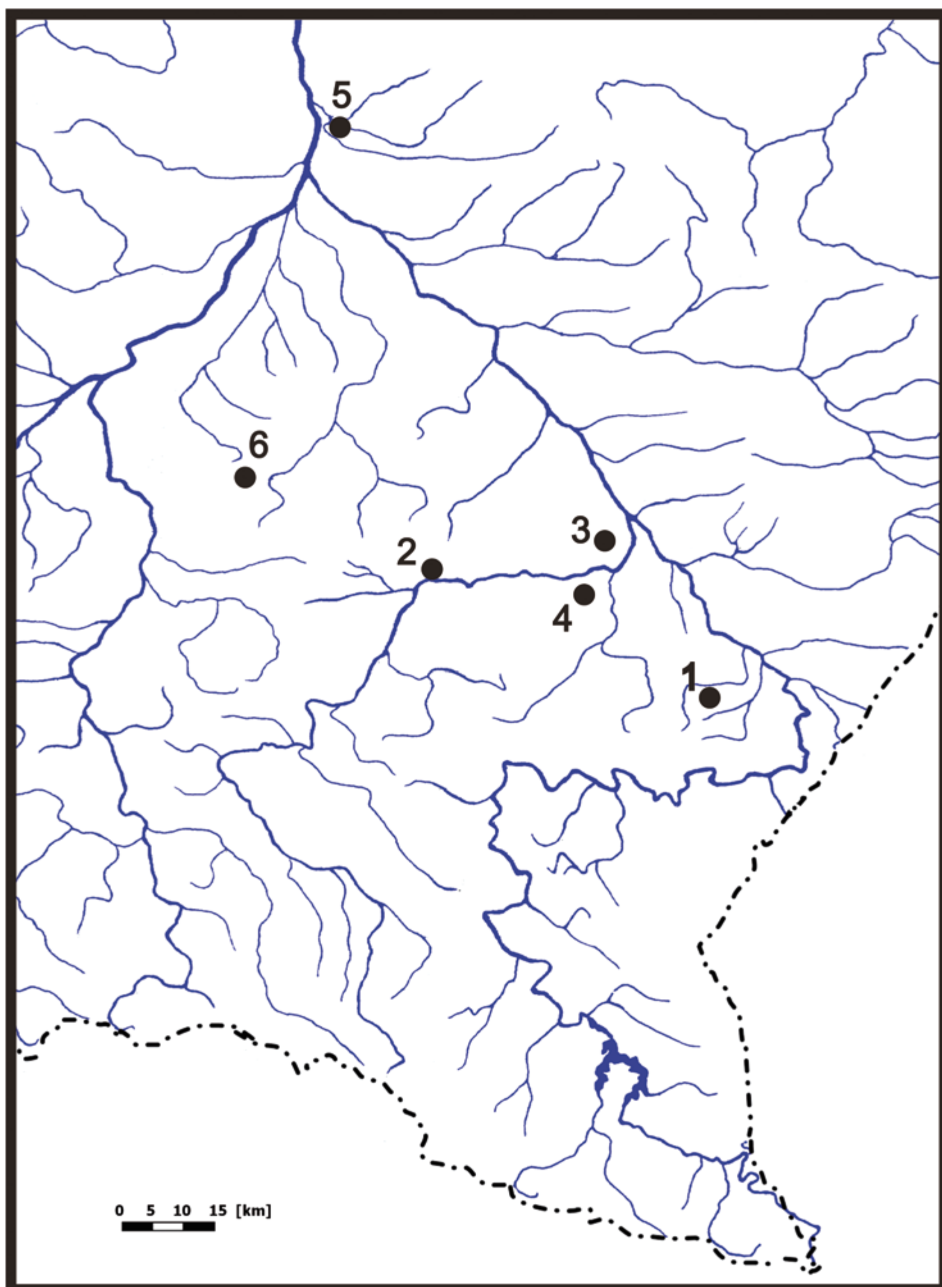

Abb. 10. Karte der in der Arbeit behandelten Fundstellen mit Glasperlen (Nummerierung der Fundstellen ist mit der Tabelle1 identisch)

Ryc. 10. Mapa stanowisk z paciorkami szklanymi uwzględnionymi w pracy (numeracja stanowisk zgodna z tabelą 1)